

Tomasz Marcin Duchnowski

BOHATEROWIE Z RESZLA I OKOLIC.
TABLICA HONOROWA ŻOŁNIERZY Z PARAFII
RESZELSKIEJ POLEGŁYCH W LATACH 1813–1815

Słowa kluczowe:

Reszel, wojny napoleońskie, tablice poległych, Armia Pruska

Schlüsselwörter:

Rößel, Befreiungskrieg, Gedenktafel für die Gefallenen, Preußische Armee

Keywords:

Reszel, Napoleonic Wars, fallen soldiers' memorial tablet, Royal Prussian Army

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Charakterystycznym elementem wystroju wnętrz świątyń zlokalizowanych na terenach należących przed 1945 rokiem do Niemiec były tablice z nazwiskami żołnierzy poległych w wojnach prowadzonych w latach 1813 – 1918. W nomenklaturze występują one pod różnymi określeniami, jako: epitafijne, pamiątkowe (*Gedenktafel*) lub poległych (*Gedenktafel für die Gefallenen*). Ponieważ na niektórych, późniejszych tablicach występuje nazwa: *Ehrentafel*¹, której pierwszy człon pochodzi od rzeczownika oznaczającego: honor, zaszczyt, glorię, cześć – za poprawne należy uznać również ich określenie mianem: „tablic honorowych”.

Zwyczaj upamiętniania na wspólnych tablicach poległych dowódców i zwykłych żołnierzy sięga epoki starożytnej. Jednak w późniejszych czasach, w zasadzie aż do XIX wieku nie dbano o pamięć mniej znaczących wojowników, których chowano najczęściej w pobliżu stoczony bitwy we wspólnych bezimiennych mogiłach, zwanych „polami chwały”². Tylko bardziej znamienitym uczestnikom walk urzą-

¹ Termin ten przewija się również w opracowaniach zwartych i prasie poświęconej poległym żołnierzom – np: J. Voigt, *Ehrentafel der gefallenen Kameraden des Garde-Reserve-Infanterie-Regiments Nr. 64 im Weltkriege*, Berlin 1929; L. Trzeciakowski, *Zabór pruski na przełomie epok*, Dzieje Najnowsze, 2004, R. XXXVI, s. 85. Zob. także kościół w Krefeld-Hohenbudberg, Nadrenia Północna Westfalia z tablicą z inskrypcją: *Ehrentafel* – http://www.denkmalprojekt.org/2017/Krefeld-hohenbudberg_nrw_1914-1918.html [dostęp: 01.11.2018] – i inne na przytoczonej stronie.

² Na przykład w miejscowości Adamclisi na terenie obecnej Rumunii znajdował się ołtarz upamiętniający 3000 rzymskich żołnierzy XXI Legionu, którzy oddali życie za ojczyznę – za: J. Schubert, *Pochówki żołnierskie w tradycji historycznej do czasów I wojny światowej. Powstanie cmentarzy wojskowych*, Architektura – czasopismo techniczne, 2011, R. 108, z. 5-A, ss. 174–175.

dzano pogrzeby w okolicznych świątyniach albo przewożono do rodzinnych kaplic – a ich bohaterskie czyny wysławiano w okazałych epitafiach³.

Chociaż w okresie wojen napoleońskich poległych nadal grzebano tak samo jak we wcześniejszych stuleciach to zaczęły wówczas zachodzić dość istotne zmiany w zakresie czczenia ich pamięci. Najpierw we Francji podczas rewolucji 1789–1799 i w okresie cesarstwa, a potem także w innych krajach sprawy z tym związane zaczęły przechodzić w gestię kształtujących się wówczas państw narodowych. Od czasu rewolucji francuskiej datuje się też nowy status zabitych w walkach żołnierzy, powiązany z nadchodzącym kultem poległych i ideą pośmiertnej równości⁴. W Prusach zaczęto od wspólnego upamiętniania poległych w walkach z Napoleonem w latach 1813–1815⁵ – czyli okresie tzw. „pruskiej wojny wyzwolenczej” (*Preußischer Volkskrieg*)⁶. Zbiega to się z czasem wielkiego przebudzenia narodowego Prusaków i Niemców, którzy wzięli wówczas odwet za wcześniejsze klęski poniesione w latach 1806–1807⁷. W różnych latach, zaraz po wojnie zaczęto wznosić mniej lub bardziej okazałe obiekty upamiętniające zabitych żołnierzy, co miało na celu nie tylko sławienie ich bohaterstwa i poświęcenia, ale także budowanie silnego związku poniesionej ofiary z pruską ojczyzną i jej królem. Do najokazalszych monumentów o takim charakterze należy obiekt wzniesiony na wzgórzu Kreuzberg w Berlinie⁸.

Formalne podstawy upamiętniania żołnierzy w formie napisowych tablic zawieszanych w kościołach zostały ujęte, w wydanym 5 maja 1813 roku, przez króla Fryderyka Wilhelma III „Dekretem w sprawie ufundowania stałego pomnika dla tych, którzy polegli w walce o niepodległość i ojczyznę” (niem. *Verordnung über die Stiftung eines bleibenden Denkmals für die, so im Kampfe für Unabhängigkeit und Vaterland blieben*). Miało to miejsce niedługo po ustanowieniu przez niego odznaczenia Krzyża Żelaznego (10 marca) i wypowiedzeniu wojny Francji (16 mar-

³ Szerzej: M. Janicki, *Pochówki i pamięć poległych (XIV–XVII w.)*, Napis, 2001, seria VII, ss. 57–77.

⁴ J. Schubert, op. cit., ss. 177–178. O upamiętnianiu żołnierzy przez Napoleona I pisał M. Gerss, *O Napoleonie, nieszczęśliwej wojnie, dziejach europejskich i pruskich*, Olsztyn 1997, s. 60: „Gdy król pruski komendantów, zdrajców, ostremi słowy ćwiczył i grozić musiał, że tych ukarze, którzy by nadal powinności swoich nie pełnili, to mógł Napoleon waleczne wojska swoje chwalić, gdyż w prawdzie walecznymi byli. [...] Razem wydał Napoleon dekret, że na placu Magdaleny w Paryżu miał pomnik być wystawiony. Na przodku jego miało być napisano: „Cesarz Napoleon Wielkiej Armiji!” i zarządził dalej: w pośrodku pomnika tego mają na tablicach marmurowych imiona wszystkich tych wojaków być napisane, co w bataliach pod Ulmem, Sławkowem i pod Jeną byli. Na tablicach ze złota szczerego mają imiona wszystkich tych być wyryte, co na polu bitwy umarli. Posąg marszałków z marmuru miały w pośrodku sali być postawione. Takim sposobem umiał Napoleon swoje pobudzać do waleczności”.

⁵ Po nich pojawiły się następne, szczególnie po konfliktach zbrojnych prowadzonych przez Prusy w latach: 1866, 1870–1871 i 1914–1918.

⁶ W okresie trwania tzw. VI koalicji antyfrancuskiej (1812–1814) i 100 dni Napoleona (1815) doszło ostatecznie do pokonania Napoleona I.

⁷ Szerzej: J. Jasiński, *Warmia wobec wydarzeń roku 1813*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1976, nr 2, s. 229.

⁸ Duży pomnik wystawiono też w 1817 roku zabitym w bitwie nad Kaczawą – zob. „*Illustrierte Zeitschrift für die Pflege heimatlicher Kultur. Zeitschrift des Kunstgewerbevereins für Breslau u. die Provinz Schlesien*”, 1912, 15 November, 6. Jahrgang, nr 4, s. 90.

ca). W przytoczonym rozporządzeniu znalazł się zapis mówiący o tym, że każdy żołnierz odznaczony Krzyżem Żelaznym, który odda swe życie za ojczyznę, zostanie uhonorowany po śmierci pomnikiem, wzniesionym w kościele pułkowym na koszt państwa⁹. Nazwiska upamiętnianych miały zostać poprzedzone napisem: *Die gefallenen Helden ehrt dankbar König und Vaterland* („Poległych bohaterów czci wdzięczny król i ojczyzna”). Oprócz tego ku czci tych wszystkich, którzy polegli z honorem miały zostać – na koszt zgromadzenia – umieszczone w kościołach tablice z napisem: *Aus diesem Kirchspiele starben für König und Vaterland* („Z tej parafii zmarli za króla i ojczyznę”)¹⁰. Pod nim należało umieścić nazwiska tych żołnierzy, którzy za życia należeli do danej parafii¹¹. Należy wspomnieć, że pomimo najczęściej spotykanych treści tych napisów w języku niemieckim, zdarzają się i takie, które sporządzane były w gwarze mazurskiej. Dobrym tego przykładem jest tablica z kościoła w Rańsku (*Rheinswein*)¹².

Jeśli chodzi o obecny stan zachowania tych obiektów, to wiele z nich przetrwało w nienaruszonej formie w tych świątyniach, które po drugiej wojnie światowej pozostały ewangelickie, mimo że obowiązywały przepisy nakazujące usuwanie z nich napisów w języku niemieckim. Gorzej w przypadku kościołów katolickich. Zdejmowane z ich ścian bywały wykorzystywane niezgodnie z przeznaczeniem – jak na przykład tablica z kościoła w Szestnie (*Seehesten*), która po 1945 roku służyła, jako zaplecek w konfesjonale¹³. Inne po prostu przenoszono do różnych pomieszczeń gdzie popadały w zapomnienie i ulegały zniszczeniu¹⁴. Z tego powodu bardzo trudno jest obecnie ocenić ile z nich przetrwało do naszych czasów. Z pewnością niektóre wciąż czekają na swoje odkrycie. W tym kontekście za pocieszający należy uznać fakt, że w ostatnich latach nastąpił wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym Prus, w tym także odnoszącym się do ich przeszłości militarnej¹⁵. Jeśli

⁹ Kościół parafialny, do którego przynależała jednostka poległego żołnierza.

¹⁰ Zapewne chodzi w tym wypadku tylko o wytyczne sformułowania jakie miało się pojawić na tablicy. Z przebadanych obiektów wynika, że były one w mniejszym lub większym stopniu rozbudowywane.

¹¹ Pełna treść dekretu zob. J. D. F. Rumpf, *Der Preussische Sekretär: Ein Handbuch zur Kenntniß der Preussischen Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Berlin 1823, s. 50.

¹² Zob. J. M. Łapo, *Upamiętniać! Ale kogo i co? Wybrane formy upamiętnień związanych z I wojną światową na Mazurach*, w: *Wielka wojna na Mazurach 1914–1915. Studia z dziejów frontu wschodniego I wojny światowej*, red. R. Kempa, Giżycko 2014, ss. 371–373.

¹³ J. Cieczkiewicz, A. Naruszewicz–Duchlińska, *Nazwiska mieszkańców parafii Szestno (XV–XX w.)*, Mrągowskie Studia Humanistyczne, 2004/2005, t. VI–VII, s. 36.

¹⁴ Inne przykłady: tablica z kościoła w Srokowie w nieznanych okolicznościach odnalazła się na strychu kościoła w Radziejach; proboszcz ze Starych Juch odnalazł jedną z trzech tablic, którą po 1945 roku wykorzystano jako tył szafy – ustalenia dr Jerzego Łapo, szerzej: *Warmińsko-mazurskie: do kościoła w Srokowie wraca epitafium z nazwiskami poległych w I wojnie*: <http://dzieje.pl/aktualnosci/warmińsko-mazurskie-do-kościola-w-srokowie-wraca-epitafium-z-nazwiskami-poległych-w-i-wojnie> [dostęp: 01.11.2018]. Bardzo zniszczona tablica poświęcona żołnierzom poległym w czasie wojen napoleońskich znajduje się w kościele ewangelickim w Dźwierzutach.

¹⁵ Zob. R. Traba, *Mazury: o wymazywaniu i odzyskiwaniu*, *Polityka – pomocnik historyczny: Prusy wzlot i upadek*, 2012, nr 3; idem, „*Wschodniopruskość*”. *Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*, Poznań–Warszawa 2005.

jednak chodzi o same tablice poległych to wiedza na ich temat wciąż pozostaje niewielka, a literatura uboga¹⁶.

Z tych powodów za istotne należy uznać zdefiniowanie problemów badawczych, z jakimi może się zetknąć badacz tych mało znanych obiektów. I tak, jednym z nich jest ustalenie czasu ich powstania. Historyk prof. Janusz Jasiński napisał: „Już po zakończeniu kongresu wiedeńskiego na kościelnych tablicach zaczęto upamiętniać poległych, którzy z danej parafii „zginęli za pruską ojczyznę”¹⁷. Przykładem wczesnej inicjatywy o takim charakterze może być wydarzenie do jakiego doszło 4 lipca 1816 roku w kościele protestanckim w Mrągowie (*Sensburg*). W trakcie uroczystości odsłonięto wówczas dwie tablice z nazwiskami poległych¹⁸. Wymieniony historyk powołując się na rozporządzenie cesarza z 2 września 1873 roku ustalił ponadto, że obiekty takie umieszczano w kościołach Prus Wschodnich również później, dla upamiętnienia sześćdziesiątej rocznicy rozpoczęcia wojny wyzwolenczej. Dodał on również, że nad nazwiskami zamieszczano na nich taką samą jak wcześniej inskrypcję: *Aus diesem Kirchspiele starben für König und Vaterland*¹⁹. I rzeczywiście obiekt z takim napisem znajduje się obecnie w kościele św. Jana w Kętrzynie (*Rastenburg*). Został on do niego przeniesiony z protestanckiego kościoła w Beżławkach (*Bäslack*). Co ciekawe, poniżej nazwisk poległych w latach 1813–1815 odnotowano na tej samej tablicy zabitych w wojnie z Francją w latach 1870–1871²⁰.

Na tej podstawie można przyjąć, że tablice odnoszące się do walk 1813–1815 powstawały albo w niedługim czasie po ich zakończeniu lub na fali entuzjazmu po odniesionym zwycięstwie w kolejnym konflikcie z Francją (1870–1871), który umożliwił zjednoczenie Niemiec w 1871 roku.

Jeśli chodzi o same daty zawarte na tego rodzaju zabytkach, to nie udało mi się odnaleźć wcześniejszych niż 1813 rok, pomimo, że walki w Prusach swój początek miały już w 1806 roku²¹. Wynikać z tego może, że władze pruskie starały się w ten

¹⁶ Poza cytowaną literaturą zob. także: W. Machura, *Dawne miejsca pamięci o żołnierzach na terenie powiatu słupskiego*, Słupsk 2011; J. Jasiński, S. Skowronek, *Wschodniopruskie kampanie Napoleona*, Olsztyn 2007, s. 261; D. Chylińska, *Pola bitewne dzisiejszego polsko-czeskiego pogranicza Dolnego Śląska w aspekcie turystycznym – wspólny produkt turystyczny?*, Turystyka Kulturowa, 2014, nr 1, ss. 6–29 (www.turystykakulturowa.org – data dostępu 01.11.2019); *Pomniki wojenne. Formy, miejsca, pamięć*, red. M. Domański, T. Ferenc, Łódź 2015. Nieco informacji na temat lokalizacji zachowanych zabytków można odnaleźć na stronach internetowych <http://www.rowery.olsztyn.pl>

¹⁷ J. Jasiński, *O dawnej i współczesnej tradycji napoleońskiej na Warmii i Mazurach*, Siedlisko, 2009, nr 6, ss. 3–8.

¹⁸ Szerzej: K. Templin, *Unsere masurische Heimat : Zum hundertjährigen Bestehen des Kreises Sensburg*. 2. Aufl., Sensburg 1926, s. 261 i n.

¹⁹ J. Jasiński, *Warmia wobec wydarzeń roku 1813*, s. 229.

²⁰ W obydwu przypadkach przy nazwiskach podano pochodzenie i stopień wojskowy.

²¹ W pierwszym okresie walk na terenie Prus, podczas wypadu z oblężonego Gdańska zginął 18 kwietnia 1807 r. kapitan Adalbert Sigismund von Hofius – mąż córki skarbnika miejskiego Willicha – za: A. Poschmann, *600 Jahre Rössel; Bilder aus alter und neuer Zeit, 1337–1937*, Rössel 1937, s. 63. O niezachowanej obecnie tablicy

sposób eksponować tylko te wydarzenia militarne, które ostatecznie doprowadziły do pokonania Napoleona I, pomijając niechlubny okres wcześniejszych klęsk²².

Szczegółowe ustalenia odnoszące się do zawartych na tablicach inskrypcji mogą przynieść z kolei badania epigraficzne. Okazuje się, że w przypadku omawianych obiektów oprócz wyjaśniania treści napisów, bardzo interesująco przedstawiać się mogą również analizy językowe, szczególnie w kontekście niemal już dzisiaj zapomnianej gwary mazurskiej.

Wśród inskrypcji rozróżnić można stałe i niestałe elementy struktury. Do stałych należą: napisy informujące o charakterze obiektu, nazwiska poległych żołnierzy, miejsce pochodzenia (względnie jego brak może świadczyć o pochodzeniu z miejscowości, w której zawisła tablica). Z kolei do elementów nie zawsze spotykanych, czyli niestałych²³: stopnie wojskowe, imiona, miejsca i daty śmierci, daty urodzin, wiek żołnierzy, otrzymane odznaczenia i inne²⁴. Istotnym postulatem badawczym przy analizie tych danych jest ustalenie ich prawdziwości, co należy uznać za kluczowe przy identyfikacji konkretnej tablicy honorowej, jako wiarygodnego źródła historycznego²⁵.

Wśród przyczyn, z jakich umieszczano tylko niektóre dane wymienić można: posiadany zakres wiedzy na temat zmarłego i okoliczności jego śmierci, wytyczne władz (względnie mieszkańców) lub po prostu względy kompozycyjne. Niektóre tablice wykonane zostały bardzo starannie inne mniej. Na przykład przyglądając się tablicy z Rańska, można odnieść wrażenie, że jej autor koniecznie chciał umieścić wszystkich wymienionych żołnierzy jeden pod drugim, przeznaczając każdemu, poza ostatnim, jedną linijkę wiersza. Zapewne z tego powodu nie udało mu się pomieścić wszystkich napisów i zmuszony był do odnotowania niektórych nazw miejscowości w wersji skróconej. Oprócz samych inskrypcji na tablicach występować mogą różne symbole, panoplia i inne motywy ozdobne. Badaniom poddany może być także sam ich kształt, użyte farby, kolorystyka itd²⁶. Z tego wszystkiego wyłania się też kolejny postulat badawczy dotyczący ich autorstwa²⁷.

---

zawieszanej w kościele ewangelicko-augsburski w Mrągowie upamiętniającej Mazurów Bronikowskiego i Radołińskiego, uczestników bitwy pod Lidzbarkiem w 1807 roku wspominał M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*, Olsztyn 2006 (reprint wydania z 1923 r.), s. 121.

²² Wcześniejszy okres lat 1806–1807, określane był „wojną nieszczęśliwą” – zob. M. Gerss, op. cit.

²³ Podział na podstawie: A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego w świetle inskrypcji nagrobnych (na materiale nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, 2016, Vol. XXXIV, Sectio FF, s. 202.

²⁴ Oprócz tego badaniom można poddać formy i poprawność zapisu, kroje liter.

²⁵ Analiza imion i nazwisk dostarczyć może ciekawych danych na temat ich pochodzenia (niemiecko brzmiące, polsko brzmiące itd.).

²⁶ Szerzej zob. J. Hajduk, *Językowo-kulturowe wykładniki identyfikujące „zwykłych ludzi” w inskrypcjach nagrobnych na przykładzie Liechtensteinu*, *Zeszyty Naukowe KUL*, 2015, nr 3 (231), ss. 41–54.

²⁷ Analizując relację tekstu do obiektu, na którym został umieszczony, a także funkcję estetyczną, ukażaną w kompozycji formalnej inskrypcji (krój pisma, proporcje poszczególnych jego części, otoczenie tekstu itd.), dodatkowo poprawność samego zapisu – można odnieść wrażenie, że wiele z nich wyszło spod ręki niezbyt wykwalfikowanych malarzy.

Oddzielnym problemem może być ustalenie pierwotnej lokalizacji. Jak wcześniej wspomniano, niektóre z nich były głównie po drugiej wojnie światowej zdejmowane ze ścian świątyń i umieszczane w innych miejscach. W tych dociekaniach dopomóc mogą stare zdjęcia wewnątrz kościołów, wzrokowa analiza ścian – na których wciąż mogą znajdować się haki służące do ich zawieszania – lub wywiad terenowy²⁸.

Przechodząc do omówienia tablicy z Reszla (*Rößel*), należy zaznaczyć, że na potrzeby niniejszego artykułu została mi ona udostępniona przez członków Towarzystwa Miłośników Reszla i Okolic. Ze względu na nieustaloną proveniencję, nie posiada ona aktualnie stałego miejsca ekspozycji – jest natomiast wypożyczana na okoliczne wystawy.

Próbując ustalić jej pierwotne miejsce zawieszenia należy odwołać się do przedwojennej pracy wydanej z okazji 600-lecia nadania praw miejskich Reszłowi, w której zawarto informację, że w tutejszym Muzeum Ziemi Ojczystej (*Heimatmuseum*) znajduje się obecnie (1937 rok) prosta tablica pamiątkowa, która wcześniej wisiała prawdopodobnie w katolickim kościele parafialnym w Reszlu²⁹. Dodając do tego treść inskrypcji z samego obiektu informującej, że odnosi się do zmarłych z parafii reszelskiej można przyjąć, że początkowo znajdowała się ona w rzymsko-katolickim kościele pod wezwaniem NMP oraz Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Reszlu³⁰. Nieznany pozostaje natomiast jej autor oraz dokładna data powstania. W tym ostatnim przypadku można wysunąć tezę, że nastąpiło to po odbudowie zniszczonego przez pożar w 1806 roku gotyckiego kościoła, który ponownie został konsekrowany w 1817 roku. Być może podczas wyposażania jego wnętrza, które trwało w latach 1822–1843³¹.

Stan zachowania zabytku można określić, jako dobry. Większy ubytek znajduje się w dolnym prawym rogu drewnianej tablicy, w niektórych miejscach napisy są słabo czytelne. Badany obiekt wykonano z dwóch desek o grubości około 2 cm, z których węższa ma szerokość 22,7 cm – szersza 38,8 cm. Zostały one spięte na odwrocie dwiema listwami. Pomiędzy deskami znajduje się dochodząca do pół centymetra szczelina – powstała zapewne wskutek ich rozeschnięcia. Długość całkowita tablicy wynosi 187 cm – długość zwieńczenia 30 cm, jego wymiar w najszerszym miejscu 29,7 cm. W górnej części na odwrocie znajduje się pojedynczy zaczep metalowy, przez który przeciągnięto wiązkę drutów (prawdopodobnie w późniejszym czasie). Motywy symboliczne i inskrypcje wykonane zostały czarną farbą na jasnym

²⁸ Wywiad terenowy najlepiej zacząć od miejscowego proboszcza.

²⁹ A. Poschmann, op. cit., s. 63.

³⁰ Wezwanie kościoła sprzed 1817 r. O tym, że chodzi o tę samą tablicę przekonać się możemy analizując nazwiska poległych odnotowane na jej podstawie w przytoczonej pracy.

³¹ *Przewodnik po zabytkowych kościołach Południowej Warmii*, Olsztyn 1973, ss. 81–87; A. Rzempoluch, *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1992, ss. 18–19.

tle. Obramowanie białe. W górnej części zwieńczenie w formie urny na cokole, oplecionej liśćmi z wyeksponowanym motywem równoramiennego krzyża. Dodatkowo na cokole medal na wstędze³². Poniżej w namalowanej ramce inskrypcja:

AUS DEM ROESSELSCHEN KIRCHSPIELE STARBEN
IN DEN JAHREN 1813 B. 1815 DEN HELDENTOD FU(e)R³³ KOENIG
UND VATERLAND

Tłum: Zmarli z parafii reszelskiej
w latach 1813–1815 śmiercią bohaterską dla króla
i ojczyzny.

Poniżej również w prostokątnej ramce: na samej górze liście wawrzynu, poniżej ponumerowany wykaz poległych żołnierzy³⁴:

1. *Lieutn(ant) Koschorrek aus Ramten v(om) Aten Ostpreuss(ischen) Landw(ehr) Inf(anterie) Reg(imen)t(s) Ritter des eisernen Kreuzes gest(orben) d(es) 28t October 1813.*³⁵

Tłum: Porucznik Koschorrek z Ramt z 4. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty Landwehry kawaler Krzyża Żelaznego zmarły dnia 28 października 1813.

2. *Lieutn(ant) von Kurowski auf Molditten vom Ostpreuss(ischen) National Hus(aren) R(e)g(imen)t(s) in d(er) Schlacht am Kattsbach geblieben.*

Porucznik von Kurowski na Mołdytach ze Wschodniopruskiego Narodowego Pułku Huzarów poległy³⁶ w bitwie nad Kaczawą.

3 *Canonier Fr.*³⁷ *Scheer aus Molditten v(om) d(ie) Batterie No 19. bei Gross Beeren geblieben.*

Kanonier (szeregowy) Fr. Scheer z Mołdyt z Baterii nr 19 poległy pod Großbeeren.

³² Prawdopodobnie wyobrażenie medalu nadawanego uczestnikom walk z Napoleonem (*Kriegsdenkmünze*).

³³ W słowie Fur nad literą „u” umieszczono małą literę e.

³⁴ W nawiasie rozwinięcie skrótów. Z tego też względu pominięto znaki interpunkcyjne widoczne na tablicy.

³⁵ A. Poschmann (op. cit., s. 63) zamieszcza następującą informację: *Porucznik Landwehry Koschorrek kawaler żelaznego krzyża 2 klasy uczestniczył w oblężeniu Gdańska zmarł dnia 28 października 1813 r. (tłum. z niem.).*

³⁶ Niemiecki czasownik *geblieben* oznacza pozostały. Zapewne odnotowani na tablicy żołnierze zostali złożeni do mogił w pobliżu pól bitewnych lub lazaretów. Tym samym można go rozumieć dosłownie. W pewnym sensie tablice honorowe, umieszczane w kościołach, stanowiły formę kenotafium (synonim: cenotaf) czyli symbolicznego grobu upamiętniającego zmarłych, poza miejscem wiecznego spoczynku – zob. W. Kopański, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2003, s. 90.

³⁷ Friedrich? Frederik?

4. *Canonier Mat.*³⁸ *Borowski aus Soweiden ist bei Schidlitz vor Danzig geblieben*
Kanonier Mat. Borowski z Zawid poległy pod Siedlcami przed Gdańskiem.

5. *Musq(etier) Fr. Schwed v(om) 1. Westpr(eussischen) Inf(anterie) R(e)g(imen)t verw(undet) bej Dresden gest(orben) d(es) 20 Aug(ust) 1813.*

Muszkietier (szeregowy) F. Schwed z 1. Zachodniopruskiego Pułku Piechoty ranny pod Dreznem zmarł dnia 20 sierpnia 1813.

6. *Musq(etier) Georg Siebert v(om) 4. Reserve Inf(anterie) R(e)g(imen)t ist bej Dennewitz geblieben.*

Muszkietier Georg Siebert z 4. Rezerwowego Pułku Piechoty pozostał pod Dennewitz

7. *Musq(etier) Jos.*³⁹ *Schlegel v(om) 2. Westpr(eussischen) Inf(anterie) R(e)g(imen)t gest(orben) d(es) 21 May 1813 bej Bautzen.*

Muszkietier Jos. Schlegel z 2. Zachodniopruskiego Pułku Piechoty zmarły dnia 21 maja 1813 w pobliżu Budziszyna.

8. *M(u)sq(etier) Sam(uel)*⁴⁰ *Kollman v(om) 4. Ostpr(eussischen) Infant(erie) R(e)g(imen)t gest(orben) d(es) 1 Febr(uar) 1814 bei Antwerpen.*

Muszkietier Samuel Kollman z 4. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty zmarły dnia 1 lutego 1814 pod Antwerpią.

9. *Joh.*⁴¹ *Büttner aus Atkamp v(om) 5. Ostpr(eussischen) Landwehr Inf(anterie) R(e)g(imen)t gest(orben) d(es) 19 Oct(ober) 1813.*

Joh. Büttner z Kępy Tolnickiej z 5. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty Landwehry zmarły dnia 19 października 1813.

10. *Franz Czelleck v(om) 1. Füsilier Battail(on) verw(undet) bei Ligni.*
Franz Czelleck z 1. Batalionu Fizylierów ranny pod Ligny.

11. *Math Borkowski aus Sohweiden*⁴² *4. Ostpreus(sischen) Landw(ehr) Inf(anterie) R(e)g(imen)t ist b(ei) Danzig gebl(ieben)*

Math Borkowski z Zawid 4. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty Landwehry pozostał pod Gdańskiem.

³⁸ Matthias? Mattis?

³⁹ Prawdopodobnie Josef.

⁴⁰ Za: A. Poschmann, op. cit., s. 63.

⁴¹ Prawdopodobnie Johann.

⁴² Błędny zapis nazwy wsi, powinno być Soweiden.

12. *Joh(ann)*⁴³ *Ditschkowski v(om) 15. Ostpr(eussischen) Inf(anterie) Reg(imen)t ist beÿ Dennewitz geblieben.*

Johann Ditschkowski z 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty pozostał pod Dennewitz⁴⁴.

13. *Musq(etier) Wilh(elm)*⁴⁵ *Marggrav*⁴⁶ *v(om) 15. Ostpr(eussischen) Inf(anterie) R(e)g(imen)t blieb bei Dennewitz.*

Muszkietier Wilhelm Marggrav z 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty pozostał pod Dennewitz.

14. *Musq(etier) Andr.*⁴⁷ *Doletzki v(om) 15. Ostpr(eussischen) Inf(anterie) R(e)g(imen)t 1813 b(ei) Blankenfelde gebl(ieben).*

Muszkietier Andr. Dolezki z 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty w 1813 zginął pod Blankenfelde.

15. *Musq(etier) Lor(enz)*⁴⁸ *Nittkowski v(om) 15. Ostpr(eussischen) Inf(anterie) R(e)g(imen)t ist zu Bielefeld gest(orben).*

Muszkietier Lorenz Nittkowski z 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty zmarł w Bielefeld.

16. *Grenad(ier) Joh(ann)*⁴⁹ *Orlowski v(om) 1. Ostpr(eussischen) Gr(e)n(a)d(ier) Bat(ail)(on) starb zu Spandau.*

Grenadier (szeregowy) Johann Orlowski z 1. Wschodniopruskiego Batalionu Grenadierów zmarł w Spandau.

17. *Feldwebel Schulz v(om) 19. Lin(ien) Inf(anterie) R(e)g(imen)t Ritter d(es) eisernen Kr(eutzes) blieb bei Culm.*

Sierżant Schulz z 19. Liniowego Pułku Piechoty kawaler Krzyża Żelaznego poległ pod Kulm.

⁴³ Za: A. Poschmann, op. cit., s. 63.

⁴⁴ Idem (op. cit., s.63) odnotował, że żołnierz ten pochodził z Reszla

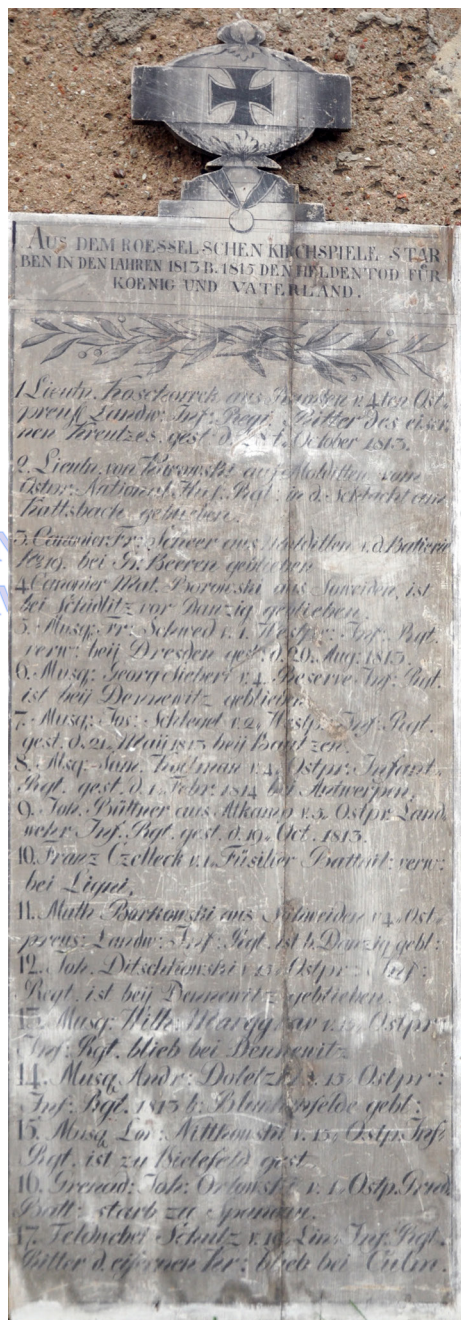
⁴⁵ Za: ibidem.

⁴⁶ Ibidem – żołnierz odnotowany pod nazwiskiem: Maggraf

⁴⁷ Prawdopodobnie Andreas.

⁴⁸ Za: A. Poschmann, op. cit., s. 63.

⁴⁹ Ibidem

Tablica honorowa żołnierzy z parafii reszelskiej poległych w latach 1813–1815

(Fot. Towarzystwo Miłośników Reszla i Okolic)

Przechodząc do omówienia motywów i inskrypcji należy zwrócić uwagę, że w porównaniu do obiektów sepulkralnych z wcześniejszych stuleci, na omawianym nie wyeksponowano treści religijnych⁵⁰. W ich miejsce pojawiają się natomiast sformułowania świeckie, sugerujące, że to władca i naród stali się beneficjentami poniesionej przez żołnierzy ofiary. Śmierć przestała być tym samym sprawą jednostki a urosła do rangi wagi państwowej – zaś wszyscy, którzy ją ponieśli dla ojczyzny i króla stali się sobie równi, bez względu na pochodzenie, czy status majątkowy. Samo wyobrażenie urny z wizerunkiem równoramiennego krzyża w formie Krzyża Żelaznego, przepasanej dodatkowo szarfą z medalem, zdaje się wskazywać poza religijną drogę do osiągnięcia nieśmiertelności, poprzez złożenie ofiary z życia dla wyższych celów narodowych. Tablice w kościołach i liczne pomniki w przestrzeni świeckiej miały upamiętniać tych bohaterów dając niejako gwarancję jej osiągnięcia. Wskazywały również na wyjątkową więź łączącą Kościół z władcą wobec spraw narodowych⁵¹. Bohaterstwo i chwałę żołnierzy dodatkowo podkreślają gałązki wawrzynu znajdujące się ponad ich nazwiskami⁵².

Struktura inskrypcji odnosząca się do poległych została ujednoczona – chociaż w niektórych przypadkach brakuje konsekwencji⁵³. Listę otwiera dwóch oficerów, wyeksponowanych większym odstępem wiersza. Po nich szeregowi żołnierze piechoty i artylerii – pośród nich czterech bez przypisanego stopnia wojskowego. Całą listę zamyka podoficer. Niektórych żołnierzy odnotowano z imienia (częściej zapisanego w formie skróconej) i nazwiska – innych tylko z samego nazwiska. Dalej miejsce pochodzenia – chociaż nie wszystkich przypisano do konkretnych miejscowości, co pozwala sądzić, że pochodzili oni z samego Reszla, który ani razu nie został wymieniony w samym wykazie⁵⁴. Po nazwisku, poza jednym przypadkiem, odnotowana została jednostka: pułk, batalion, bateria – na końcu najczęściej informacja o miejscu śmierci⁵⁵, czasem także jej przyczyna (od ran). Dodatkowo, o czym informuje napis na tablicy, pierwszy i ostatni żołnierz zostali odznaczeni Krzyżem Żelaznym – nowym wówczas odznaczeniem, które nadawano za męstwo na polu walki oraz za sukcesy dowódcze. Od początku, z zasady, posiadać miało ono charakter egalitarny w odróżnieniu od dotychczas przyznawanych elitarnych orderów

⁵⁰ Wyobrażenie krzyża zostało zaczerpnięte z kształtu odznaczenia wojskowego.

⁵¹ Warto wspomnieć, że ówczesny biskup warmiński Józef Hohenzollern pochodził z katolickiej gałęzi dynastii panującej w Prusach.

⁵² Wawrzyn symbolizuje między innymi: zwycięstwo, czyn bohaterski, odwagę, triumf, chwałę, sławę, zaszczyt, nieśmiertelność, śmierć, wieczność – W. Kopaliński, *Słownik symboli*, T. VI, Warszawa 2007, ss. 448–450.

⁵³ Wszystkie inskrypcje zostały wykonane dość poprawnie (w linii, litery dobrze wykaligrafowane).

⁵⁴ A. Poschmann, op. cit., s. 63 – wymienia poległych z Reszla, co pokrywa się z siedmioma nazwiskami bez przypisanej nazwy miejscowości z tablicy. Nie uwzględni natomiast Schweda, Sieberta Schlegela i Doletzkiego. Oprócz nich, opierając się na kronice miasta Reszla ten sam autor wymienia dodatkowo landwerzystę Büttnera, który zmarł w lazarecie w Elblągu.

⁵⁵ Poza jednym przypadkiem.

przeznaczonych tylko dla szlachty. Odznaczenie to posiadało trzy klasy: 2., 1. oraz Krzyż Wielki noszony na szyi. Adolf Poschmann (op. cit., s. 63) odnotował, że sierżant Stanislaus Schulz został odznaczony Krzyżem Żelaznym 2 klasy.

Obydwaj oficerowie byli w stopniu porucznika (*Leutnant*) i pochodzili z okolicznych majątków: Koschorrek z Ramt, von Kurowski z Mołdyt. Zapewne pierwszy z nich był bliskim krewnym (synem?) dzierżawcy Ramt. Osoba o takim nazwisku wymieniana jest, jako dziedziczny dzierżawca tego państwowego majątku⁵⁶. Z kolei drugi był „panem na Mołdytach”, o czym informuje stosowny napis: *von Kurowski auf Molditten*. Pozostali, poza samym Reszlem, rekrutowali się z Mołdyt, Zawid i Kępy Tolnickiej.

Analiza oddziałów, w których walczyli poszczególni żołnierze dostarcza bardzo ciekawych wniosków. Po klęskach pod Jeną i Auerstedt Prusy przystąpiły do reformowania swojej armii pod kierunkiem wysokiej klasy teoretyków wojskowości: Scharnhorsta, Gneisenau i Massenbacha. Dzięki ich zaangażowaniu dokonano znacznych zmian w zakresie dowodzenia, taktyki oraz samej struktury armii⁵⁷. W 1813 roku król Prus Fryderyk Wilhelm III ogłosił powszechny nabór do armii. Zniesiono w niej kary cielesne i ograniczono wcześniejszy *dryl* na rzecz ćwiczeń. W tym samym roku powołano również Landwehrę (pospolite ruszenie), dążąc do zwiększenia liczebności armii⁵⁸. W odpowiedzi na zarządzenie królewskie sejm stanowy Prus Wschodnich i prawobrzeżnej części Prus Zachodnich uchwalił 7 lutego 1813 roku w Królewcu, powołanie tej formacji w liczbie 20 tysięcy czynnych i 10 tysięcy rezerwy. Zaraz po tym biskup warmiński Józef von Hohenzollern wezwał podległe sobie duchowieństwo, aby w kazaniach kościelnych nawoływano o zgłaszanie się do armii dla ratowania pruskiej ojczyzny⁵⁹.

Według Poschmanna gotowość do poświęceń wykazali w 1813 roku również mieszkańcy Reszla i okolic⁶⁰. Napisał on, że dwaj synowie bogatych mieszczan zgłosili się natychmiast do korpusu strzelców, oraz że każdy z nich przeznaczył na swoje wyposażenie po 200 talarów. Z kolei syn skarbnika miejskiego również wyekwipował się na własny koszy i wstąpił do Landwehry w stopniu porucznika. Do wojska ponownie wstąpił też kapitan Karl Wilhelm von Wohlgemuth, który wzenił się w kupiecką rodzinę Richterów. Oprócz tego miasto wyasygnowało 1263 tala-

⁵⁶ *Topographische Uebersicht des Verwaltung-Bezirks der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preussen*. Königsberg 1820, s. 162.

⁵⁷ Szerzej: S. Leśniewski, *Jena i Auerstadt 1806*, Warszawa 2011; D. Chandler, *Jena 1806*, Osprey Publishing, 1996.

⁵⁸ Szerzej na temat reformy armii i powołania Landwehry: Ch. Clark, *Prusy. Powstanie i Upadek 1600–1947*, Bellona 2009, s. 336 i n.

⁵⁹ J. Jasiński, *Warmia wobec wydarzeń roku 1813*, s. 230.

⁶⁰ Jasiński (Ibidem, op. cit., ss. 230–233) uważa, że w roku 1813 duch pruskiego patriotyzmu na Warmii ogarnął przede wszystkim wyższe duchowieństwo, inteligencję oraz niektóre koła mieszczańskie. Z kolei chłopci i ubożsi mieszczanie pozostawali obojętni wobec apeli władz i do wojska szli raczej pod przymusem.

ry i wyposażało 39 ochotników wstępujących w szeregi Landwehry, 36 piechurów i 3 kawalerzystów. Poza tym skarbnik miejski Müller zebrał 25 talarów 47 groszy na kawalerię narodową, zaś magistrat przyznał 35 talarów 27 groszy na Landwehrę⁶¹.

W wykazie poległych trzech żołnierzy należało do formacji pospolitego ruszenia. I tak: w 4. Wschodniopruskim Pułku Piechoty Landwehry służył porucznik Koschorrek oraz Borkowski – w 5. Wschodniopruskim Pułku Piechoty Landwehry Büttner. Pierwszy z wymienionych śmierć poniósł 28 października 1813 roku – przy drugim nie odnotowano jej daty wiadomo jedynie, że miało to miejsce pod Gdańskiem – trzeci zmarł 19 października 1813 roku, bez podanej lokalizacji. Istotnych informacji na temat okoliczności śmierci tych żołnierzy dostarczyć mogą dane na temat wydarzeń, jakie rozegrały się koło Gdańska w październiku 1813 roku. Otóż w tym właśnie czasie w decydującą fazę weszło oblężenie tego zajętego przez wojska napoleońskie miasta. W składzie wojsk sprzymierzonych uczestniczyły w nim wojska pruskie, w tym jednostki Landwehry, którymi dowodził hrabia von Dohna. Należały do niej wymieniony: 4. (pod komendą majora hrabiego von Eilenburga) oraz 5. Wschodniopruski Pułk Piechoty Landwehry (major hrabia von Benekendorf Hindenburg)⁶². Właśnie w październiku dowodzący oblężeniem ks. Wirtemberski podjął decyzję o zdobyciu Biskupiej Górki, której zajęcie uważał za klucz do opanowania całego miasta. Aby tego dokonać postanowił w pierwszej kolejności zaatakować wzniesienia sąsiedniego Zaroślaka. Przeprowadzone w nocy 10 października natarcie – w którym obok Rosjan uczestniczyły jednostki Landwehry z Prus Wschodnich – po zaciętej walce, powiodło się i doprowadziło do opanowania wzgórz. W jego wyniku śmierć miało ponieść 83 atakujących, rannych zostało 360 żołnierzy. Ostatecznie miasto skapitulowało 29 listopada 1813 roku. Na podstawie tych informacji można przyjąć, że wszyscy trzej wymienieni na tablicy żołnierze śmierć ponieśli podczas oblężenia Gdańska, być może w trakcie walk o okalające go wzgórza⁶³. Podczas tego samego oblężenia, na pobliskich Siedlcach (w 1814 r. włączone do Gdańska) poległ również kanonier Borowski z nieustalonej jednostki artyleryjskiej⁶⁴.

Uczestnikiem zwycięskiej bitwy nad rzeką Kaczawą (niedaleko Legnicy) był natomiast porucznik von Kurowski. Do starcia pomiędzy armią francuską dowodzoną przez marszałka Macdonalda a armią prusko-rosyjską dowodzoną przez

⁶¹ A. Poschmann, op. cit., s. 62–63.

⁶² Za: C. Plotho, *Der Krieg in Deutschland und Frankreich in den Jahren 1813 und 1814*, t. 2, Berlin 1817, dodatek s. 23.

⁶³ Podczas wojen napoleońskich został założony cmentarz garnizonowy na Grodzisku, gdzie spoczęło wielu żołnierzy pruskich poległych podczas tego oblężenia. *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński z zesp., Gdańsk 2012, s. 175. Niejaki porucznik Koschorrek został odnotowany na tzw. „Krzyżu Landwehry”, który znajdował się na Wzgórzu Luizy zlokalizowanym w Łostowicach (obecnie część Gdańska). Obecnie obiekt ten przytwierdzony jest do ściany zewnętrznej tutejszego Kościoła pw. Św. Judy Tadeusza Apostoła.

⁶⁴ Więcej na temat oblężenia Gdańska w 1813 r. zob: *Historia Gdańska*, t. III/2: 1793–1815, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993, s. 185.

feldmarszałka Blüchera doszło 26 sierpnia 1813 roku. W skład pruskiej Brygady Kawalerii wchodził Wschodniopruski Pułk Kawalerii Narodowej, którym dowodził major hrabia Karl von Lehndorff⁶⁵. Przy von Kurowskim odnotowano jednak Wschodniopruski Narodowy Pułk Huzarów, co należy uznać za pomyłkę ponieważ takiej jednostki w ramach armii pruskiej w owym czasie nie było⁶⁶. Być może wynikała ona z faktu użycia w 1815 roku trzech eskadr ze Wschodniopruskiego Pułku Kawalerii Narodowej do utworzenia nowego pułku husarii gwardii⁶⁷.

W bitwie pod Großbeeren (koło Berlina) stoczonej 23 sierpnia 1813 roku dowodzący szwedzko-pruską armią książę Karol Jan pokonał francuską armię dowodzoną przez marszałka Nicolasa Oudinota. Pruskim korpusem dowodził tu gen. Friedrich Wilhelm Freiherr von Bülow. W walkach tych poległ kanonier Scheer z Baterii nr 19. Cztery działa jego jednostki wchodziły w skład awangardy dowodzonej przez majora von Sandrarta⁶⁸. Oprócz niego w tym samym starciu w pobliżu miejscowości Blankenfelde poległ muszkieter Dolezki. Odnotowano, że przynależał on do 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty, który to oddział został utworzony dopiero 25 marca 1815 roku. Prawdopodobnie takim mianem zostały tu określony 3. Rezerwowy Pułk Piechoty (dowódca major Johann Ludwig Christoph von Creilsheim), który walczył w tej bitwie, a następnie na bazie jego pododdziałów został sformowany nowy pułk liniowy⁶⁹.

Według zamieszczonej na tablicy inskrypcji muszkieter Schwed z 1. Zachodniopruskiego Pułku Piechoty został ranny pod Dreznem i zmarł dnia 20 sierpnia 1813 roku. W literaturze przedmiotu odnotowano, że taki pułk walczył w tej zwycięskiej dla Napoleona bitwie pod dowództwem Ludwika Dietricha Karla von Schmalensee lecz samo starcie miało miejsce dopiero w dniach 26–27 sierpnia 1813 roku. Stąd należy uznać, że zamieszczona data 20 sierpnia jest nieprawidłowa⁷⁰.

Trzech poległych żołnierzy z parafii reszelskiej brało udział w bitwie pod Dennewitz (Niemcy), która miała miejsce 6 września 1813 roku. W bitwie tej Armia Północna, składająca się z oddziałów pruskich, rosyjskich i szwedzkich pod dowództwem Friedricha von Bülowa, Bogislava hrabiego von Tauentziena oraz Karola Jana, pokonała wojska napoleońskie pod dowództwem marszałka Ney. Zwy-

⁶⁵ *Neue Deutsche Biographie*, vol. 14, Berlin, 1985, s. 105. Z polecenia Ludwiga Yorcka von Wartenburga hrabia Lehndorff zaczął tworzyć ten pułk w lutym 1813 roku.

⁶⁶ C. Plotho, op. cit., dodatek s. 12 i n.

⁶⁷ G. Selle, *Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen*, 2. Auflage. Würzburg 1956, s. 262.

⁶⁸ C. Plotho, op. cit., ss. 136–143 i n.

⁶⁹ Dowódca na dzień 10 sierpnia 1813 r. Szerzej: *Das Königlich Preussische 15. Infanterie-Regiment, Prinz Friedrich der Niederlande, (früher Graf Bülow von Dennewitz) in den Kriegsjahren 1813., 14., und 15.,* Eisleben 1844, ss. 67–70 i 190.

⁷⁰ Ibidem, dodatek s. 13; szerzej: E. G. Horstenau: *Bitwa pod Dreznem 26–27 sierpnia 1813 roku*, Oświęcim 2014. Dopiero 21 sierpnia tzw. Armia Czeska dowodzona przez feldmarszałka Karla Schwarzenberga licząca 180 000 żołnierzy austriackich, rosyjskich i pruskich przeszła przez Rudawy (pasmo górskie) kierując się na Drezno.

ciężstwo to przeszkodziło ostatecznie Napoleonowi w zajęciu Berlina⁷¹. W walkach tych uczestniczyli: muszkieter Georg Siebert z 4. Rezerwowego Pułku Piechoty, Ditschkowski z 15. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty oraz muszkieter Marggrav z tego samego pułku, co poprzedni. Jeśli chodzi o pierwszą z wymienionych jednostek to rzeczywiście taki pułk uczestniczył w przytoczonym starciu (dowódca major von Uttenhofen)⁷². Natomiast w przypadku 15. pułku to podobnie jak w walkach koło miejscowości Blankenfelde może chodzić o 3. Rezerwowy Pułk Piechoty⁷³.

Zgodnie z datą śmierci (21 maja 1813) zamieszczoną przy muszkieterze Schlegelu z 2. Zachodniopruskiego Pułku Piechoty, miały miejsce walki pod Budziszynem. Poszczególne bataliony jego pułku zostały wówczas przydzielone lewemu i prawemu skrzydłu i wchodziły w skład grup pod dowództwem: majora von Jagowa i majora von Schmalensee⁷⁴. W bitwie toczącej się od 20 do 21 maja armią francuską dowodził osobiście Napoleon, wojskami sprzymierzonych generał Piotr Wittgenstein oraz książę Gebhard Leberecht von Blücher. Pomimo, że bitwa zakończyła się zwycięstwem wojsk napoleońskich, nie doprowadziła do ostatecznego pokonania przeciwnika⁷⁵.

Dnia 1 lutego życie stracił muszkieter Samuel Kollman z 4. Wschodniopruskiego Pułku Piechoty (dowódca major von Clausewitz)⁷⁶. Miało to miejsce podczas oblężenia Antwerpii (Niderlandy), które trwało od 14 stycznia do 4 maja 1814 roku. Jej francuski garnizon składał się z 10 000 żołnierzy z I Korpusu i Młodej Gwardii pod dowództwem Lazare Carnota. Oblęgały ją wojska pruskie, rosyjskie i brytyjskie. Mimo przewagi sprzymierzonych twierdza oparła się oblężeniu i poddała dopiero po podpisaniu przez króla Francji Ludwika XVIII zawieszenia broni w konsekwencji abdykacji Napoleona⁷⁷.

Według Poschmanna Franz Czelleck z 1. Batalionu Fizylierów zmarł w wieku 33 lat 9 miesięcy wskutek rany odniesionej pod Ligny. Do bitwy w pobliżu wspomnianej miejscowości (obecnie Belgia) doszło 16 czerwca 1815 roku w trakcie 100 dni Napoleona. Starcie zbrojne zakończyło się zwycięstwem wojsk francuskich dowodzonych przez Napoleona nad armią pruską, którą dowodził von Blücher⁷⁸. Ten sam autor odnotował ponadto, że Czelleck został odznaczony medalem dla uczest-

⁷¹ C. Plotho, op. cit., t. 2, dodatek ss. 164–176.

⁷² Dowódca na podstawie: Ibidem, dodatek s. 59.

⁷³ Zob. *Das Königlich Preussische 15. Infanterie-Regiment...*, ss. 67–70 i 190.

⁷⁴ C. Plotho, op. cit., t. 1, Berlin 1817, dodatek s. 121.

⁷⁵ Bitwa miała miejsce od 20 do 21 maja 1813 r. C. Plotho, op. cit., t. 1, Berlin 1817, ss. 154–173; T. Hemmann, *Die Landecker Bilderhandschrift aus dem Jahr 1813*, Norderstedt 2011, ss. 89–90; P. Hofschroer, *Lutzen and Bautzen 1813*, Osprey Publishing, 2001.

⁷⁶ C. Plotho, op. cit., t. 1, Berlin 1817, dodatek s. 67.

⁷⁷ R. Bielecki, *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa 2001, ss. 33–34.

⁷⁸ C. Plotho, *Der Krieg des verbündeten Europa gegen Frankreich im Jahre 1815*, Berlin 1818, ss. 35–50.

ników walk 1813/14 (*Kriegsdenkmünze*)⁷⁹. Jeśli chodzi o wymienione odznaczenie to zostało ono ustanowione przez króla Fryderyka Wilhelma III dnia 24 grudnia 1813 roku⁸⁰. Medal przeznaczony był wyłącznie dla uczestników walk z Napoleonem. Warunkiem jego otrzymania była nienaganna służba bez jakichkolwiek przestępstw. Również po jego otrzymaniu trzeba było prowadzić się poprawnie, gdyż można go było stracić wskutek popełnionego przestępstwa lub na przykład podjętej próby samobójczej. Po śmierci odznaczonego należało go dostarczyć do właściwej dla zmarłego parafii⁸¹.

Medal dla uczestników wojny 1813/1814 o średnicy: 29 mm

– znaleziony w rejonie Kobułt gm. Biskupiec

Źródło: w zbiorze autora

Odnotowane miasto Bielefeld, jako miejsce śmierci Nittkowskiego⁸², znajdowało się w latach 1807–1813 w utworzonym przez Napoleona Królestwie Westfalii. Po bitwie pod Lipskiem (1813) wojska sprzymierzonych zajęły jego terytorium⁸³. Okoliczności śmierci wymienionego żołnierza nie zostały wyszczególnione, być może zmarł on od ran w tutejszym lazarecie.

W Spandau (obecnie część Berlina) znajdowała się potężna twierdza, która w 1806 roku została poddana bez walki wojskom napoleońskim. Od 1 do 27

⁷⁹ A. Poschmann, op. cit., s. 63.

⁸⁰ Wersje medalu z datami: 1813,1814, 1813/1814 – wariant z 1815 r. ustanowiono 30 października 1815 r.

⁸¹ Szerzej na temat pruskich odznaczeń: J. Nimmergut, *Deutsche Orden und Ehrenzeichen bis 1945*. Band 2, München 1997. W kościele ewangelickim w Dźwierzutach znajduje się tablica poświęcona żołnierzom poległym w latach 1870–1871, na której zachowały się fragmenty wstęg odznaczeń wojskowych. Wynika z tego, że zdarzały się w Prusach przypadki zawieszania na nich medali.

⁸² Podobnie jak w przypadku innych żołnierzy z przypisanym 15. Wschodniopruskim Pułkiem Piechoty może chodzić w tym wypadku o 3. Rezerwowy Pułk Piechoty.

⁸³ R. Bielecki, op. cit., ss. 585–586.

kwietnia 1813 roku była ona oblegana przez wojska pruskie i rosyjskie. Prawdopodobnie w tym czasie śmierć poniósł pod jej murami grenadier Johann Orłowski z 1. Wschodniopruskiego Batalionu Grenadierów⁸⁴.

W bitwie pod Kulm (obecnie Chlumec w Czechach), która miała miejsce 30 sierpnia 1813 roku poległ z kolei kawaler Krzyża Żelaznego 2 klasy sierżant Schulz z odnotowanego 19. Liniowego Pułku Piechoty. Wojska francuskie na czele, których stał Dominique Vandamme, zaatakowały w niej połączone siły austriacko-rosyjsko-pruskie dowodzone przez Barclaya de Tolly. Bitwa została ostatecznie przegrana przez wojska napoleońskie. Jeśli chodzi o wymieniony pułk to nie występuje on w wykazie jednostek, które brały udział w tej batalii. Prawdopodobnie żołnierz ten walczył w 7. Rezerwowym Pułku Piechoty pod dowództwem majora von Wienskowskiego (w książce jako v. Wienskowsky)⁸⁵, który pod nowym mianem, z numerem dziewiętnastym występuje dopiero od marca 1815 roku⁸⁶.

WIENSKOWSKIEGO

Guziki wojskowe, pruskie o średnicy 15 i 21 mm,
używane w okresie wojen napoleońskich – znalezione w pobliżu Reszła

Źródło: w zbiorze autora

Z powyższych dociekań wynika, że na opisanej tablicy honorowej odnotowano nazwiska żołnierzy wyznania rzymsko-katolickiego należących do ówczesnej parafii pod wezwaniem NMP oraz Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Prawie

⁸⁴ Szerzej: C. Plotho, op. cit., t. 1, dodatek ss. 84–91. Na stronie 134 wyszczególniony został 1. Wschodniopruski Batalion Grenadierów pod dowództwem maj. von Natzmera (według stanu na dzień 1 czerwca 1813 r.).

⁸⁵ C. Plotho, op. cit., t. 2, dodatek s. 94.

⁸⁶ Szerzej: R. Leszczyński, *50 Jahre Geschichte des Königlich Preussischen 2. Posenschen Infanterie-Regiments Nr. 19, 1813 bis 1863*, Luxemburg 1863, s. 35 i n.

połowa z wymienionych nazwisk pod względem etymologicznym wskazuje na polskie pochodzenie – co dowodzi specyfiki struktury etnicznej południowo-wschodniej Warmii na początku XIX wieku. Dokładnej daty powstania badanego obiektu nie udało się wyznaczyć. Przyjmując jednak, że był on pierwotnie zawieszony na jednej ze ścian przytoczonej świątyni można się domyślać, że nastąpiło to po jej ponownej konsekracji w 1817 roku, prawdopodobnie w czasie wyposażania jej wnętrza. Wszyscy odnotowani na tablicy żołnierze polegli w toku walk z Napoleonem I w okresie tzw. wojny wyzwoleniczej lat 1813–1815. Służyli oni w różnych jednostkach i formacjach Armii Pruskiej – najwięcej w piechocie. Posiadali stopnie: szeregowych (najwięcej), sierżanta i poruczników. Uczestniczyli w bitwach i oblężeniach twierdz zlokalizowanych obecnie na terenach: Polski, Niemiec, Belgii i Czech. Opisana tablica honorowa stanowi wiarygodne źródło poznania przydziałów do jednostek i walk, jakie stały się udziałem żołnierzy z parafii reszelskiej. W celu wyeliminowania ewentualnych nieścisłości należało każdorazowo poddać weryfikacji wymienione na niej daty batalii oraz nazwy oddziałów. Na zakończenie warto dołączyć postulat dotyczący niezbędnej konserwacji omawianego zabytku.

Tomasz Marcin Duchnowski, *Helden aus Rößel und Umgebung. Die Ehrentafeln der Soldaten aus der Rößel Pfarrei gefallen in den Jahren 1813–1815*

Zusammenfassung

Die Ehrentafeln waren bis vor kurzem selten ein Thema von den Arbeiten polnischer Historiker gewesen. Erst in den letzten Jahren erschienen die Werke, die ihren Charakter und Zweck besprechen. Leider durch frühere Vernachlässigung, auch von der Seite der Lokalverwaltung, wurden viele dieser Objekte von ihren früheren Ausstellungsorten entfernt, manche sind sogar zerstört worden. Eine solcher Tafeln, die eine Sanierung erfordert, ist die Tafel aus Rößel, welche den die in den Kämpfen gegen Napoleon in den Jahren 1813–1815 gefallen Soldaten von der hiesigen römisch-katholischen Gemeinde gewidmet. Diese Tafel befand sich schon vor dem Zweiten Weltkriege außerhalb der Petri und Pauli Kirche, zu welcher Ausstattung sie vielleicht seit der 1820–1843 durchgeführten neuen Ausstattungsgestaltung gehörte. Die Tafel selbst beinhaltet in ihrer Inskriptionsschicht die konstante und nichtkonstante Elemente und Strukturen. Zu diesen ersten Gruppe kann man die über ihren Charakter informierende Inschriften zuordnen und zwar: die Namen gefallener Soldaten und ihre Herkunftsorte. In die zweite Gruppe gehören ihre Dienstgrade, Namen und Todesdaten, neben den Geburtsdaten und den Angaben von den ihnen verliehenen Auszeichnungen, und andere. Das richtige Entziffern aller diesen Informationen, die häufigerweise als Abkürzungen aufgeschrieben wurden und auch ihre Verifizierung konnten zu vielen Feststellungen führen, darunter über die Einheiten in welchen die Soldaten aus der Kirchengemeinde in Rößel in den Gefechten gegen Napoleon kämpften und fielen.

Übersetzt von Krzysztof Jachimowicz

Tomasz Duchnowski, *Heroes from Reszel and its vicinity. The memorial tablet of fallen soldiers' from the parish of Reszel who died in 1813–1815*

Summary

Until recently, honorary plaques were rarely the subject of studies by Polish historians. Only in recent years have studies been published discussing their nature and purpose. Unfortunately, due to their previous neglect, including by local authorities, many of these valuable objects were removed from their original place of exhibition,

and some were even destroyed. One such plaque, requiring restoration, is from Reszel, commemorating soldiers from the local Roman Catholic parish who fell in the battles with Napoleon in the years 1813–1815. Before the Second World War this plaque was located outside the Church of Saints Peter and Paul, which could be dated to the refurbishing of its interior in 1822–1843. The table's inscriptional field contains permanent and temporary elements. The former includes inscriptions with the names of fallen soldiers and their place of their origin. The second includes military ranks, names, places and dates of death, dates of birth, decorations received and others. The correct reading of these inscriptions – often written in the form of abbreviations – as well as their verification led to numerous findings, including those relating to units under whose banners fought soldiers from Reszel parish in individual battles with Napoleon.

Translated by *Aleksander Pluskowski*

dr Tomasz Marcin Duchnowski
Gdańsk
dzimi102@wp.pl

Opracowania

Bielecki Robert
2001 *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa.

Chandler David
1996 *Jena 1806*, Osprey Publishing.

Chylińska Dagmara
2014 *Pola bitewne dzisiejszego polsko-czeskiego pogranicza Dolnego Śląska w aspekcie turystycznym – wspólny produkt turystyczny?*, Turystyka Kulturowa, nr 1, ss. 6–29.

Cieczkiewicz Jacek, Naruszewicz–Duchlińska Alina
2004/2005 *Nazwiska mieszkańców parafii Szestno (XV–XX w.)*, Mrągowskie Studia Humanistyczne, t. VI–VII, ss. 34–45.

Clark Christopher
2009 *Prusy. Powstanie i Upadek 1600–1947*, Warszawa.

Das Königlich Preussische 15. Infanterie-Regiment
1844 *Das Königlich Preussische 15. Infanterie-Regiment, Prinz Friedrich der Niederlande, (früher Graf Bülow von Dennewitz) in den Kriegsjahren 1813., 14., und 15.*, Eisleben.

Dudek-Szumigaj Agnieszka
2016 *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego w świetle inskrypcji nagrobnych (na materiale nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Vol. 34, Sectio FF, ss. 201–213.

Błażej Śliwiński (red.)
2012 *Encyklopedia Gdańska*, Gdańsk.

Gerss Marcin
1997 *O Napoleonie, nieszczęśliwej wojnie, dziejach europejskich i pruskich*, Olsztyn.

Hajduk Jan
2015 *Językowo-kulturowe wykładniki identyfikujące „zwykłych ludzi” w inskrypcjach nagrobnych na przykładzie Liechtensteinu*, Zeszyty Naukowe KUL, nr 3 (231), ss. 41–55.

Hemmann Thomas

2011 *Die Landecker Bilderhandschrift aus dem Jahr 1813*, Norderstedt.

Edmund Cieślak (red.)

1993 *Historia Gdańska*, t. III/2: 1793–1815, Gdańsk.

Hofschroer Peter

2001 *Lutzen and Bautzen 1813*, Osprey Publishing.

Gleise-Horstenau Edmund von

2014 *Bitwa pod Dreznem 26–27 sierpnia 1813 roku*, Oświęcim.

Illustrierte Zeitschrift

1912 *Illustrierte Zeitschrift für die Pflege heimatlicher Kultur. Zeitschrift des Kunstgewerbevereins für Breslau u. die Provinz Schlesien*, 15 November, 6. Jahrgang, nr 4.

Janicki Marek

2001 *Pochówki i pamięć poległych (XIV–XVII w.)*, Napis, seria VII, ss. 57–77.

Jasiński Janusz

1976 *Warmia wobec wydarzeń roku 1813*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 2, ss. 229–233.

2009 *O dawnej i współczesnej tradycji napoleońskiej na Warmii i Mazurach*, Siedlisko, nr 6, ss. 3–8.

Jasiński Janusz, Skowronek Skowronek

2007 *Wschodniopruskie kampanie Napoleona*, Olsztyn.

Kopaliński Władysław

2003 *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa.

2007 *Słownik symboli*, T. VI, Warszawa.

Leszczynski Rudolf von

1863 *50 Jahre Geschichte des Königlich Preussischen 2. Posenschen Infanterie-Regiments Nr. 19, 1813 bis 1863*, Luxemburg.

Leśniewski Sławomir

2011 *Jena i Auerstadt 1806*, Warszawa.

Łapo Jerzy Marek

2014 *Upamiętniać! Ale kogo i co? Wybrane formy upamiętnień związanych z I wojną światową na Mazurach, w: Wielka wojna na Mazurach 1914–1915. Studia z dziejów frontu wschodniego I wojny światowej*, red. R. Kempa, Giżycko, ss. 371–379.

Machura Wacław

2011 *Dawne miejsca pamięci o żołnierzach na terenie powiatu słupskiego*, Słupsk.

Neue Deutsche

1985 *Neue Deutsche Biographie*, vol. 14, Berlin.

Nimmergut Jörg

1997 *Deutsche Orden und Ehrenzeichen bis 1945. Band 2*, München.

Orłowicz Mieczysław

2006 *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*, Olsztyn (reprint wydania z 1923 r.).

Plotho Carl von

1817 *Der Krieg in Deutschland und Frankreich in den Jahren 1813 und 1814*, t. 2, Berlin.

1818 *Der Krieg des verbündeten Europa gegen Frankreich im Jahre 1815*, Berlin.

Marek Domański, Tomasz Ferenc (red.)

2015 *Pomniki wojenne. Formy, miejsca, pamięć*, Łódź.

Poschmann Adolf August

1937 *600 Jahre Rössel; Bilder aus alter und neuer Zeit, 1337–1937*, Rössel,

Przewodnik

1973 *Przewodnik po zabytkowych kościołach Południowej Warmii*, Olsztyn.

Rumpf Johann Daniel Franz

1823 *Der Preußische Sekretär: Ein Handbuch zur Kenntniß der Preußischen Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Berlin.

Rzempołuch Andrzej

1992 *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn.

Schubert Jan

2011 *Pochówki żołnierskie w tradycji historycznej do czasów I wojny światowej. Powstanie cmentarzy wojskowych, Architektura – czasopismo techniczne*, R. 108, z. 5–A, ss. 173–200.

Selle Gert

1956 *Geschichte der Albertus–Universität zu Königsberg in Preußen*, 2. Auflage, Würzburg.

Templin Karl

1926 *Unsere masurische Heimat : Zum hundertjährigen Bestehen des Kreises Sensburg*. 2. Aufl., Sensburg.

Topographische

1820 *Topographische Uebersicht des Verwaltung–Bezirks der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preussen*. Königsberg.

Traba Robert

2005 *„Wschodniopruskość”. Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*, Poznań–Warszawa.

Traba Robert

2012 *Mazury: o wymazywaniu i odzyskiwaniu*, Polityka – pomocnik historyczny: Prusy wzlot i upadek, nr 3, ss. 127–129.

Trzeciakowski Lech

2004 *Zabór pruski na przełomie epok*, Dzieje Najnowsze, R. 36, ss. 79–94.

Voigt Julius

1929 *Ehrentafel der gefallenen Kameraden des Garde–Reserve–Infanterie–Regiments Nr. 64 im Weltkriege*, Berlin.

Strony internetowe

Ehrentafel – http://www.denkmalprojekt.org/2017/Krefeld-hohenbudberg_nrw_1914-1918.html

<http://dzieje.pl/aktualnosci/warminsko-mazurskie-do-kosciola-w-srokowie-wraca-epitafium-z-nazwiskami-poleglych-w-i>

<http://www.rowery.olsztyn.pl>